

Metody i formy pracy dydaktycznej

Proces szkolnego nauczania nie opiera się jedynie na wysiłkach i przekazywaniu wiedzy przez nauczyciela. W tym oddziaływaniu ważna jest również aktywność ucznia, czyli gotowość i chęć do uczenia się. Bardzo istotny w tym procesie jest dobór modelu nauczania i uczenia się dostosowany do wychowanków. Możemy wymienić model:

- podający (przekazywanie wiedzy);
- nauczania pojęć (uczy myślenia logicznego);
- bezpośredni (skupia się na wiedzy proceduralnej);
- poszukujący (twórcze rozwiązywanie problemów, stwarzanie sytuacji problemowych);
- współpracy (nauczający jak współpracować ze sobą).

To, jaki sposób przekazu informacji, nauczyciel wybierze zależy od jego indywidualnych predyspozycji, a także od dzieci, z którymi ma do czynienia. Warto pamiętać o różnicach indywidualnych w procesie uczenia się u każdego człowieka. Ogólnie ludzie dzielą się na 3 grupy pod względem wykazywanych skłonności w procesie uczenia się. Są to:

- słuchowcy
 - preferują wszelkie formy podające
 - lubią słuchać wykładów
 - bez problemu zapamiętują przekaz słowny
 - preferują wszelkie dyskusje, rozmowy
 - dobrze sprawdzają się w dłuższych formach wypowiedzi
 - często lubią słuchać muzyki, są na nią szczególnie wrażliwi
- wzrokowcy
 - preferują wszelkiego rodzaju pokazy i demonstracje
 - zwracają uwagę na tabele, wykresy, ilustracje
 - często skrupulatnie i bardzo estetycznie wykonują notatki
 - uwielbiają oglądać dzieła sztuki, ekspozycje, wystawy
 - bardzo dobrze zapamiętują ludzkie twarze
 - preferują przekaz wizualny
- czuciowcy
 - nie lubią słuchać
 - preferują działanie
 - w pamięć zapada im to co sami wykonali
 - są emocjonalni, często gestykują
 - są bardzo aktywni fizycznie (ruchliwi)

W związku z występującymi 3 preferowanymi rodzajami przyswajania wiedzy u uczniów, nauczyciel w celu efektywnego nauczania winien dobrać zarówno metody jak i formy pracy z uczniami, które jak najlepiej wesprą ich w procesie uczenia się. Pedagog ponadto powinien mieć świadomość faktu, iż u każdego człowieka rozwinięty jest inny rodzaj inteligencji. To, że uczeń nie potrafi się ładnie, płynnie, wedle poprawnej polszczyzny wypowiadać nie znaczy, że jest nieinteligentny. Może za to w dziedzinie muzyki czy matematyki jest świetny? Z. Gardner wymienia kilka rodzajów inteligencji, która może być w różnym stopniu rozwinięta u ludzi. Wyróżnia on inteligencję:

- lingwistyczną (Pomaga w pięknym wysławianiu się, wpływa na umiejętności językowe człowieka.);
- matematyczną i logiczną (Dzięki niej łatwiejsze stają się abstrakcyjne zadania matematyczne, zawiązane powiązania logiczne.);
- wizualna i przestrzenna (Człowiek preferuje wtedy wszelki wizualne formy przekazu i działania. Uwielbia także poruszać się i oddziaływać na otaczającą go przestrzeń.);
- muzyczna (Predyspozycje muzyczne, wycucie rytmu.);
- interpersonalna (Dzięki niej człowiek umie łatwo nawiązywać i utrzymywać kontakty z innymi ludźmi. Jest komunikatywny.);
- intrapersonalna (Pomaga w utrzymaniu wysokiego poczucia własnej wartości.);
- kinestetyczna (Ułatwia orientację w czasie, przestrzeni. Wpływa na zdolności manualne.).

By podsumować to jak różne predyspozycje mogą mieć uczniowie, warto zaprezentować "piramidę zapamiętywania" według Dale'a, która ukazuje jak wiele przeciętny człowiek zapamiętuje informacji z różnych form przekazu i aktywności. Autor na pierwszym miejscu stawia proces uczenia innych jako metodę pozwalającą na jak najlepsze zapamiętanie materiału, bo aż w 90 procentach. Kolejno wymienione są:

- praktyka i działanie (70%)
- gry dyskusyjne (50%)
- demonstracje (30%)
- przekaz audiowizualny (20%)
- czytanie (10%)
- wykład (5%)

Podział metod nauczania.

W literaturze przedmiotu mamy do czynienia z różnymi podziałami zarówno form, jak i metod pracy dydaktycznej.

F. Szlosek wymienia następujące metody nauczania:

- podające (opowiadanie, wykład, opis, pogadanka);
- eksponujące (pokaz z elementami przeżycia);
- programowe (w oparciu o program nauczania, przy użyciu książki, komputera itp.);
- praktyczne (metoda projektu, ćwiczenia laboratoryjne);
- problemowe (wykład problemowy, klasyczna metoda problemowa, w zakresie tych metod można umieścić także metody aktywizujące).

Poza powyższą klasyfikacją metod nauczania, można zaproponować jeszcze podział metod nauczania według Czesława Kupisiewicza lub za W. Okoniem.

Cz. Kupisiewicz wymienia następujące grupy metod nauczania:

- oparte na słowie
 - opowiadanie
 - wykład
 - pogadanka
 - dyskusja
 - praca z książką
- oparte na obserwacji i pomiarze
 - pokaz
 - pomiar rzeczy, zjawisk i procesów
- oparte na działalności praktycznej
 - metoda laboratoryjna
 - metoda zajęć praktycznych

W. Okoń natomiast prezentuje następującą klasyfikację metod nauczania.

- Metody asymilacji wiedzy. (Podająca)
 - pogadanka
 - dyskusja
 - wykład (opis, opowiadanie)
 - praca z książką
- Metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy. (Problemowa)
 - klasyczna metoda problemowa
 - metoda przypadków
 - metoda sytuacyjna
 - burza mózgów
 - mikronauczanie
 - gry dydaktyczne
- Metody praktyczne
 - ćwiczebne
 - realizacji zadań
- Metody waloryzacyjne (Eksponujące)
 - impresyjne
 - ekspresyjne

Metody aktywizujące.

Wśród tych wszystkich metod niewątpliwie najskuteczniejsze, a także najefektywniejsze w nauczaniu i uczeniu się są metody waloryzujące, a także problemowe w tym również metody aktywizujące.

Metody aktywizujące to grupa metod, która ma sprawić, że nauczanie i przyswajanie wiedzy odbywa się w sposób niekonwencjonalny. Zajęcia motywować powinny ucznia do działania, twórczego myślenia i kreatywnego rozwiązywania problemów. Metody aktywizujące sprawiają, że uczeń staje się osobą, która ma wpływ na to, co na lekcji będzie się działo, jest współtwórcą pracy dydaktycznej. Ta grupa metod opiera swój sens na uczeniu przez działanie, współpracę i co najważniejsze przez przeżywanie. Istotą metod aktywizujących można podsumować przysłowiem - " Powiedz, a zapomnę. Pokaż, a zapamiętam. Pozwól wziąć udział, a zrozumieć."

Przed przystąpieniem do pracy dydaktycznej metodami aktywizującymi nauczyciel powinien wziąć pod uwagę, że nie tylko od uczniów (specyficzny sposób pracy w grupach) będzie to wymagało innego rodzaju aktywności, ale także od niego. Będzie musiał przestawić się na inny rodzaj prowadzenia zajęć, co za tym idzie inne wymagania wobec uczniów, odmienne cele. Należy także być przygotowanym na konieczność zmienienia wyglądu klasy, ze względu na wymogi przestrzenne związane ze stosowaniem metod aktywizujących. Podczas stosowania tych metod trzeba wziąć pod uwagę 3 płaszczyzny na polu, których rozgrywa się lekcja. Pierwsza płaszczyzna o nazwie rzeczowa dotyczy się samego zadania i celu, który jest do osiągnięcia poprzez stosowanie metody aktywizującej. Kolejne płaszczyzny to relacje jakie zachodzą w grupie, podczas pracy nad problemem, a także wrażenia i odczucia osobiste jakie jednostka odczuwa podczas realizacji zadania.

Wśród metod aktywizujących możemy dokonać wewnętrznego podziału. Za Jadwigą Krzyżewską wyróżnić, można metody:

- integracyjne - Mają za zadanie wprowadzić życzliwą, miłą i przyjazną atmosferę w grupie, w celu skutecznej i efektywnej wspólnej pracy. Są to takie metody jak: "pajęczynka"(Dzieci stoją w kole i przerzucają sobie wzajemnie kłębek wełny lub nitki. Mówią jednocześnie swoje imiona, co lubią, lub witają się nawzajem. Przy przerzucaniu kłębka do kolegi można też wymagać podawania informacji dostosowanych do innych niż integracyjne cele lekcji. Efektem przerzucania kłębka jest pajęczynka.) wrzuć strach do kapelusza, graffiti, krasnoludek, kwiat grupowy, Ćwierćlandia (Dzieci dzielone są na grupy. Każda z grup wymyśla odrębny hymn, strój. Celem jednak jest pokazanie, że pomimo różnic wszyscy jesteśmy do siebie podobni.)
- definiowania pojęć - Mają na celu naukę analizowania, definiowania. Uczą także elementów dyskusji, wyrażania własnej opinii, oraz przyjmowania rozumienia różnych punktów widzenia. Można tu wykorzystać takie metody jak: burza mózgów (Inaczej nazywana fabryką pomysłów, giełdą pomysłów, sesją odroczonego wartościowania, metodą Osborna.), mapa pojęciowa (Inaczej zwana mapą myśli, mapą mózgu. Za twórcę tej metody uważa się T. Buzana), kula śniegowa (Inna nazwa to dyskusja piramidowa. Dzieci początkowo pracują indywidualnie, następnie w parach, czwórkach i stopniowo w całej grupie klasowej. Uczą się wypracowywać wspólne rozwiązania wykorzystując nie tylko własne doświadczenia, ale i innych).
- hierarchizacji- Uczą porządkowania wiadomości ze względu na ich ważność. Stosuje się tu takie metody jak: piramida priorytetów, promyckowe uszeregowanie (Metoda stosowana głównie w młodszych klasach, polega na układaniu promycków stołca w zależności od ważności danej kwestii), diamentowe uszeregowanie(Wypracowany wspólnie układ priorytetów przypomina kształt diamentu)
- twórczego rozwiązywania problemów - Uczą podejścia do problemów w sposób twórczy, kreatywny, niekonwencjonalny, rozwijają także w wychowankach umiejętność dyskusji. Charakterystyczne metody stosowane w tej grupie to: metoda sześciu kapeluszy (Autorem metody jest De Bono. Uczniowie w grupach zakładają kapelusze w sześciu kolorach. W zależności od kolorów, osoby noszące kapelusze muszą się dostosować do odpowiedniego rodzaju myślenia np. pesymizm, optymizm, emocje itp.),rybi szkielet, dywanik pomysłów.
- współpracy - Kształtują u uczniów umiejętność współpracy, oraz zdolność do akceptacji różnic pomiędzy ludźmi. Znane metody stosowane w tym przypadku to zabawa na hasło, układanka,
- diagnostyczne - Do technik z tej dziedziny zaliczają się metaplan, procedura "U", obcy przybysz.
- dyskusyjne - Maja uczyć kulturalnej dyskusji. Zajmowania stanowiska w związku z jakimś problemem, ale szanowania też zdania odmiennego. Stosuje się tu metody o nazwie debata za i przeciw, lub akwarium.
- rozwijające twórcze myślenie - Stosowanie tej grupy metod i technik sprzyja kształtowaniu myślenia niekonwencjonalnego. Można tu dopasować takie techniki jak fabuła z kubka, lub słowo przypadkowe.
- grupowego podejmowania decyzji- Kształtują umiejętność podejmowania decyzji w grupie, uwzględniając wszystkie zbiorowe za i przeciw, a także istniejące fakty. Często w tym przypadku stosowana jest technika drzewka decyzyjnego.
- planowania - Pozwalają wychowankom na podjęcie pewnych planów, organizację jakichś wydarzeń. Rozwijają w nich siłę wyobraźni i zachęcają do marzeń. Metody stosowane w tym celu to np. gwiazda pytań, planowanie przyszłości.
- gry dydaktyczne, - Podczas których możemy nauczyć uczniów przestrzegania pewnych reguł, zasad. Są także sposobem na okazanie jak należy radzić sobie z poczuciem przegranej, oraz jak umieć wygrywać z klasą. Proponowane metody to magiczny kalkulator, dziwne powiedzonka.
- przyspieszonego uczenia - Wykorzystywane są tu techniki szybkiego czytania, haki pamięciowe, łańcuchowa metoda skojarzeń.
- ewaluacyjne - Pozwalają na ocenę własnej pracy a także na przyjęcie krytyki. Stosuje się tu takie metody jak termometr uczuć, kosz i walizeczka, tarcza strzelecka.

O efektywności nauczania metodami aktywizującymi decyduje nie tylko przygotowanie merytoryczne nauczyciela, jego cechy charakteru, a także kontakty jakie ma ze swoimi uczniami. Na skuteczność metod wpływ ma także to, z kim nauczyciel pracuje, czyli predyspozycje i indywidualne cechy dzieci. Ważnym elementem wpływającym na sens i wpływ metod aktywizujących na rzeczywistość dydaktyczną mają także warunki lokalowe szkoły.

Co więc zrobić by pobudzić ucznia do aktywności?

Uczeń staje się aktywny, gdy proponowane mu formy zajęć są atrakcyjne dla niego. Gdy zgodne są z jego zainteresowaniami. Kiedy ma poczucie, że w sposób bezpieczny, bez narażenia na odrzucenie i kpiny może się zachowywać i wypowiadać w klasie. Gdy może bez skrępowania realizować własne pomysły, odczuwać przy tym napięcie emocjonalne w tym także uczucie sukcesu. Ważna dla aktywności dziecka jest także zachęta ze strony nauczyciela, wytworzenie u dziecka siły motywacji, istotną kwestią jest również to by określić cel stosunkowo bliski dla dziecka. By widziało ono realne szanse osiągnięcia go, gdy bowiem cel będzie zbyt odległy nie wyzwolimy w dziecku pożądaną aktywności. Niezbędnym elementem oceny, o której nauczyciel musi pamiętać jest w tym wypadku docenienie wkładu pracy nie zaś efektu, który niekiedy może być różny od poświęcenia jakie dziecko włożyło w wykonanie zadania.

Grupowa forma pracy.

Czynnikiem dużej wagi w stosowaniu metod aktywizujących jest okazja do pracy w grupie. Metody te świetnie nadają się do zaangażowania całej klasy w aktywność, a także do przyczynienia się do lepszej integracji i komunikacji kolegów klasowych.

To jak dzieci podzielić na grupy jest też dość istotne. Przed przystąpieniem do podziału na grupy nauczyciel winien dokładnie przeanalizować to jaki cel chce osiągnąć, a także wziąć pod uwagę predyspozycje swoich uczniów. W literaturze przedmiotu znajdujemy różne kryteria podziału uczniów na grupy. Możemy dokonać grupowania dzieci na:

- grupy jednorodne (osoby o podobnych osiągnięciach, bądź zainteresowaniach)
- grupy o zróżnicowanym poziomie (osoby w grupie mogą się wtedy wzajemnie wspierać, pomagać sobie)
- grupy koleżeńskie (Uważam, że wpływa to niekorzystnie na integrację całości klasy, wspomaga tworzenie się tzw. klik koleżeńskich.)
- grupy doboru celowego (zgodnie z celem jaki chcemy osiągnąć)
- grupy losowe

W przypadku grup losowych nauczyciel może dokonać podziału wychowanków na grupy według różnych kryteriów. Dzieci mogą odliczać, wypowiadać litry alfabetu, mówić jakie pory roku lubią i na tej podstawie łączymy w grupy dzieci o tych samych literach, cyfrach, porach roku. Przed rozpoczęciem zajęć możemy także dzieciom losowo rozdać karteczki w różnych kolorach, lizaki, czy znaczniki, według których wyróżnione zostaną grupy. Praca grupowa jest niezwykle ważnym elementem wykorzystywanym w metodach aktywizujących. Przynosi ona korzyści nie tylko dla ucznia, ale i dla nauczyciela.

Praca grupowa pozwala na łatwiejszą integrację klasową. Pozwala uczniom rozwijać umiejętność podejmowania własnych decyzji z uwzględnieniem innych opinii i zdań. Uczy więc negocjacji. Poza tym podczas pracy w zespole uczniowie wzajemnie się od siebie uczą, lepiej się poznają. Grupowanie dzieci sprzyja także nie eliminowaniu dzieci mniej lubianych, izolowanych w zespole klasowym, zapobiega niejako temu zjawisku. Dzieci nieśmiałe w mniejszych grupkach mogą łatwiej podejmować inicjatywę, co wpływa na zmniejszenie bariery nieśmiałości w kontaktach z rówieśnikami. Pracując z dziećmi w formie grupowej nauczyciel musi jednak pamiętać o przestrzeganiu kilku zasad. Powinien on dawać możliwość do wypowiedzenia się każdemu dziecku, nie poganiać pracy dzieci, wziąć pod uwagę ich tempo pracy. Nauczyciel nie powinien także nigdy krytykować, wyśmiewać pracy ucznia.

Wśród wielu możliwości metod i form pracy z dziećmi, każdy nauczyciel powinien dobrać taką metodę, która będzie najbardziej efektywna dla jego wychowanków. Duże znaczenie wśród wszystkich metod mają te, które dostarczają dziecku możliwości przeżywania podczas nauczania. Które pozwolą dziecku na sprawdzenie się w jakiejś dziedzinie poprzez działanie, aktywność własną. Metody, które stosujemy powinny ponadto rozwijać samodzielność i kreatywność wychowanków. Uczyć ich komunikacji z innymi ludźmi, rozwijać w nich empatię, a także kształtować umiejętności samokształcące. Główne metody, dzięki którym możemy osiągnąć te cele to waloryzujące i aktywizujące metody dydaktyczne. Niewątpliwie każdy pedagog przed przystąpieniem do pracy z dziećmi powinien się z nim zapoznać.